

Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ (1945-1946)

Στις 24 Μαρτίου 1946 ο ραδιοφωνικός σταθμός Θεσσαλονίκης εξέπεμψε για πρώτη φορά το πρόγραμμά του, σε παράλληλη σύνδεση με την Αθήνα, από τις 12 έως τις 3 μμ.¹ Ήταν ένα γεγονός που συνέβαλε, έως έναν βαθμό, στην έξοδο της μακεδονικής πρωτεύουσας από την απομόνωσή της αποτελώντας παράλληλα και μια συμβολική κίνηση για την εδραίωση της κεντρικής εξουσίας στις βόρειες επαρχίες. Το βρετανικό Προξενείο της Θεσσαλονίκης αντέδρασε με ενδιαφέρον και ικανοποίηση στην παραπάνω είδηση. Σε μια εποχή που οι εξελίξεις στη Βόρεια Ελλάδα ήταν απρόβλεπτες, τέτοια γεγονότα ασφαλώς υποδήλωναν πως η κυβέρνηση της Αθήνας ήταν παρούσα. Ωστόσο, δεν έλειπαν και περιστατικά που εξακολουθούσαν να καταδεικνύουν την αποξένωση της περιοχής από το κέντρο. Τον Ιούνιο του 1946 ένας παίκτης αθηναϊκής ομάδας προπηλακίστηκε στη διάρκεια ποδοσφαιρικού αγώνα στη Θεσσαλονίκη, επειδή αποκάλυψε τους φιλάθλους «Βούλγαρους»². Η είδηση αυτή καταγράφηκε από τον Βρετανό Πρόξενο στην πόλη, καθώς οι Βρετανοί είχαν κάθε λόγο να παρακολουθούν από πολύ κοντά τις εξελίξεις στην Ελλάδα. Χωρίς αμφιβολία τα δραματικά γεγονότα στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1940 είχαν ενισχύσει την πρωτοκαθεδρία τους στη χώρα. Αλλά οι εξελίξεις μετά την Απελευθέρωση το φθινόπωρο του 1944 και η ανάδυση του ΚΚΕ ως εναλλακτικού πόλου εξουσίας αποτελούσαν αναμφισβήτητα απειλή για τα συμφέροντα του Λονδίνου στη Νότιο Βαλκανική. Με τέτοια δεδομένα είναι βέβαιο πως η βρετανική διπλωματική αποστολή στην Ελλάδα έπρεπε να εργαστεί σκληρά, προκειμένου να διασφαλίσει τα συμφέροντα της πατρίδας της.

Το άρθρο αυτό στοχεύει στην παρουσίαση ορισμένων πτυχών των βρετανικών θέσεων για την Ελλάδα. Το υλικό του προέρχεται από εβδομαδιαίες εκθέσεις του βρετανικού Προξενείου στη Θεσσαλονίκη, οι οποίες παρέχουν πολλές πληροφορίες για τις εξελίξεις στη Βόρεια Ελλάδα από τις 24 Νοεμβρίου 1945 έως τις 6 Ιουλίου 1946. Καμπή των εξελίξεων

1. FO 371/58750, «Situation Report, March 23-29», Θεσσαλονίκη, 30 Μαρτίου 1946, αρ. πρωτ. 36.

2. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 15-21 June, 1946», Θεσσαλονίκη, 22 Ιουνίου 1946, αρ. πρωτ. 57.

κατά το χρονικό αυτό διάστημα υπήρξαν αναμφισβήτητα οι εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946, που σηματοδότησαν την είσοδο της χώρας στην τετραετία του Εμφυλίου Πολέμου. Οι βρετανικές εκθέσεις είναι γραμμένες με τον συνήθη φλεγματικό διπλωματικό τρόπο. Δακτυλογραφημένες και πολυσέλιδες (4-6 σελίδες), χωρίζονται σε κεφάλαια που αναφέρονται στις πολιτικές εξελίξεις, τη δημόσια ασφάλεια και τις σχέσεις με τους βόρειους γείτονες καθώς και στα οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα.

1. «Μάχες χαρακωμάτων (Νοέμβριος 1945 - Μάρτιος 1946)»

Οι εκθέσεις αποκαλύπτουν την αρχικά μετριοπαθή και επιφυλακτική στάση των Βρετανών απέναντι στις ελληνικές υποθέσεις και τη σταδιακή μεταστροφή και απροκάλυπτη υποστήριξή τους προς τις δυνάμεις της Κεντροδεξιάς μετά τις εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946. Σύμφωνα με αυτές έως τις εκλογές του 1946 η κατάσταση στη Βόρεια Ελλάδα θύμιζε ηφαίστειο εν υπνώσει. Φαινομενικά επικρατούσε ηρεμία, η οποία όμως έμοιαζε περισσότερο με έναν κλιμακούμενο πόλεμο νεύρων. Η νεοσύστατη κυβέρνηση του Θεμιστοκλή Σοφούλη έδειχνε να απολαμβάνει τη λαϊκή προτίμηση ή τουλάχιστον την ανοχή της, αλλά τα ποικίλα εκκρεμή θέματα την υπονόμευαν. Σε φλέγοντα πολιτικά ζητήματα, όπως προκύπτει από τη βρετανική διπλωματική αποστολή στη Θεσσαλονίκη, αναδεικνύονταν η ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας στην περιφέρεια, η διαδικασία της χορήγησης αμνηστίας, η αντιμετώπιση της άθλιας δημοσιονομικής κατάστασης, η προετοιμασία για τις εκλογές αλλά και οι καταγγελίες αριστερών για κακομεταχείριση, ιδιαίτερα στα σλαβόφωνα χωριά, σε συνδυασμό με τις διαμαρτυρίες των δεξιών για επανεξοπλισμό του ΕΛΑΣ και εκπαίδευση των στελεχών του βορείως των συνόρων. Το σκηνικό συμπληρωνόταν, τέλος, και τροφοδοτούνταν από την απουσία ικανών διοικητικών ηγετών.

Πολιτική ζωή

Η κεντροαριστερή κυβέρνηση Σοφούλη επιχείρησε να εξομαλύνει την πολιτική κατάσταση, ώστε να οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές. Η ανάληψη της διακυβέρνησης από τον γηραιό πολιτικό και ο προεκλογικός πυρετός στάθηκαν αφορμή για μονομερή ανακωχή από την πλευρά του ΚΚΕ³. Οι Βρετανοί γνώριζαν πως η κομμουνιστική ηγεσία είχε αποφασίσει να ακολουθήσει μια μετριοπαθή στάση. Ωστόσο, μέσα σε έναν μήνα κιόλας η μετριοπάθεια

3. Η κυβέρνηση Σοφούλη ανέλαβε τα καθήκοντά της στις 22 Νοεμβρίου 1945.

της απέναντι στην κυβέρνηση Σοφούλη εξανεμίσθηκε. Το βρετανικό Προξενείο ήταν ενήμερο για το περιεχόμενο της ομιλίας Ζαχαριάδη στις 26 και 27 Δεκεμβρίου στη Θεσσαλονίκη, τη συνεργασία του ΚΚΕ με τους σλαβόφωνους καθώς και τις επαφές του με το Κομμουνιστικό Κόμμα Μακεδονίας (ΚΚΜ). Ιδιαίτερη προσοχή μάλιστα δόθηκε στις ενέργειες του Ανδρέα Τζήμα στην περιοχή της Καστοριάς⁴. Αλλά και μια σειρά από άλλα γεγονότα φώτιζαν, σύμφωνα με τους βρετανούς διπλωμάτες, τις προθέσεις της ηγεσίας του ΚΚΕ. Στις 20 Ιανουαρίου πραγματοποιήθηκε μεγάλη διαδήλωση του ΕΑΜ σε ποδοσφαιρικό γήπεδο της Θεσσαλονίκης, όπου οι ομιλητές Παρτσάλιδης και Αποστολίδης απαίτησαν την απομάκρυνση των βρετανικών στρατευμάτων από την Ελλάδα. Το γεγονός αυτό, σύμφωνα με τους Βρετανούς, αποτελούσε έναν μόνο κρίκο στην αλυσίδα των πρωτοβουλιών του ΚΚΕ ενάντια στη βρετανική παρουσία στην Ελλάδα⁵. Από τα τέλη Ιανουαρίου οι Βρετανοί διπλωμάτες πίστευαν πως το ΚΚΕ είχε αποφασίσει μια ένοπλη αναμέτρηση και για τον λόγο αυτό προβόκαρε επεισόδια εναντίον του από διάφορες δεξιές ομάδες. Σε αυτό συνηγορούσαν επίσης οι ολοένα αυξανόμενες πληροφορίες για μεταφορά όπλων από τη Γιουγκοσλαβία, η παρουσία του Στρατηγού του ΕΛΑΣ Ευριπίδη Μπακιρτζή στις περιοχές Έδεσσας και Φλώρινας και η εγκατάσταση του Γενικού Αρχηγείου του ΕΛΑΣ στην Κρυσταλλοπηγή⁶. Ακόμη και η διάψευση των δύο τελευταίων πληροφοριών, μία εβδομάδα μόλις αργότερα⁷, δεν στάθηκε ικανή να ανατρέψει τις παραδοχές των Βρετανών.

Ένα από τα μέτρα που εισηγήθηκε ο Σοφούλης υπήρξε και η χορήγηση αμνηστείας⁸, πρωτοβουλία που προκάλεσε ευρύτατες αντιδράσεις. Στις 10 Δεκεμβρίου 1945 πραγματοποιήθηκε στο Κρατικό Θέατρο Θεσσαλονίκης συγκέντρωση διαμαρτυρίας της «Ένωσης Ομήρων και Θυμάτων του ΕΛΑΣ». Τέσσερις ημέρες αργότερα, περίπου 5.000 οπαδοί της αμνηστείας συγκεντρώ-

4. FO 371/58750, «Situation Report», 19-25 Ιανουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 26 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 12.

5. FO 371/58750, «Situation Report», 19-25 Ιανουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 26 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 12.

6. FO 371/58750, «Situation Report», 26 Ιανουαρίου - 1 Φεβρουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 1 Φεβρουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 16.

7. FO 371/58750, «Salonica Situation Report», 1-8 Φεβρουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 8 Φεβρουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 20.

8. Ο σχετικός νόμος που ψήφισε η κυβέρνηση Σοφούλη ονομάζεται «Περί μέτρων αποσυμφωρήσεως των φυλακών». Σύμφωνα με αυτόν, όλα τα αδικήματα, με την εξαίρεση του φόνου, που είχαν διαπραχθεί την περίοδο από τις 27 Απριλίου 1941 έως τις 14 Φεβρουαρίου 1945 αμνηστεύονταν. Βλ. Heinz Richter, *Η επέμβαση των Άγγλων στην Ελλάδα. Από τη Βάγκιτσα στον Εμφύλιο Πόλεμο. Φεβρουάριος 1945 - Αύγουστος 1946* (ελληνική μτφρ.), Αθήνα 1997, σ. 397-409.

θηκαν στο γήπεδο του Ηρακλή σε μία κίνηση αντιπερισπασμού. Ακύρωσαν μάλιστα με την παρουσία τους την προγραμματισμένη εμφάνιση της βρετανικής ομάδας ποδοσφαίρου Στρατού⁹. Αλλά την οξυτήτα του ζητήματος της αμνηστίας επέτεινε και η βραδύτητα των σχετικών δικών. Είναι ενδεικτικό ότι στις 10 Δεκεμβρίου 1945 στις φυλακές Θεσσαλονίκης κρατούνταν χωρίς να έχουν ακόμη προσαχθεί σε δίκη 1.520 άτομα, έναντι μόλις 320 καταδικασθέντων, στον Βόλο 350 έναντι 43 και στη Δράμα 219 έναντι 87¹⁰. Έως τις 7 Φεβρουαρίου συνολικά από τη Δυτική και την Κεντρική Μακεδονία είχαν απελευθερωθεί 335 άτομα¹¹, αριθμός που αυξήθηκε σε 483 άτομα στις 25 Φεβρουαρίου¹² και σε 551 δέκα ημέρες αργότερα¹³.

Δημόσια ασφάλεια

Οι βρετανικές αναφορές στη δημόσια ασφάλεια καταλήγουν στο συμπέρασμα πως την περίοδο αυτή η κατάσταση στη μακεδονική ενδοχώρα ήταν σε γενικές γραμμές ήρεμη. Ωστόσο, οι ίδιες αναλύσεις εμπεριέχουν πλήθος στοιχείων για επεισόδια ανάμεσα σε Αριστερούς και Δεξιούς και καταγγελίες για άσκηση βίας εκατέρωθεν. Οι Βρετανοί παραθέτουν τα γεγονότα χωρίς λογοκρισία, ενώ η στάση τους φαντάζει σχετικά αμερόληπτη. Στις 28 Νοεμβρίου, για παράδειγμα, οι κάτοικοι του αριστερού χωριού Ποντοκερασιά απόπλισαν τον εθνικόφρονα πρόεδρο του χωριού και τους χωροφύλακες που συνόδευαν τη βοήθεια της UNRRA. Επεφύλαξαν όμως διαφορετική υποδοχή με σημαίες και λουλούδια στους Ινδούς στρατιώτες που προσέτρεξαν λίγο αργότερα¹⁴. Ταυτόχρονα όμως άλλες αναφορές από τη Δυτική Μακεδονία έκαναν λόγο για κακομεταχείριση των κομμουνιστών, ιδίως των κρατουμένων στις φυλακές, από τη Χωροφυλακή, που χρησιμοποιούσε όλα τα μέσα προκειμένου να αποσπάσει πληροφορίες για τυχόν κρυμμένα όπλα. Αλλά και από την άλλη πλευρά οι καταγγελίες δεν ήταν λίγες. Πληροφορίες

9. FO 371/58750, «Situation in Greece: 7 - 17 December 1945», Θεσσαλονίκη, 18 Δεκεμβρίου 1945, αρ. πρωτ. 84.

10. FO 371/58750, «Situation in Greece: 7 - 17 December 1945», Θεσσαλονίκη, 18 Δεκεμβρίου 1945, αρ. πρωτ. 84.

11. FO 371/58750, «Salonica Situation Report», 1-8 Φεβρουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 8 Φεβρουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 20.

12. FO 371/58750, «Salonica Situation Report», 23 Φεβρουαρίου - 1 Μαρτίου 1946, Θεσσαλονίκη, 2 Μαρτίου 1946, αρ. πρωτ. 29.

13. FO 371/58750, «Salonica Situation Report», 2-8 Μαρτίου 1946, Θεσσαλονίκη, 9 Μαρτίου 1946, αρ. πρωτ. 31.

14. FO 371/58750, «Situation in Greece: 24th November - 6th December 1945», Θεσσαλονίκη, 7 Δεκεμβρίου 1945, αρ. πρωτ. 80.

που έκαναν λόγο για επανεξοπλισμό του ΕΛΑΣ και αναδιοργάνωση των μονάδων του σε περιοχές της Γιουγκοσλαβίας και της Αλβανίας, εξερέθιζαν τους Δεξιούς¹⁵. Μάλιστα, οι βουνοκορφές του Πάικου, του Βερμίου και του Ολύμπου φαίνεται πως λειτουργούσαν ως ορμητήριο ένοπλων αριστερών ομάδων. Στις αρχές Ιανουαρίου η ανακάλυψη σε αγρό κοντά στη Βέροια 163 όπλων τύπου Μάνλιχερ σε καλή κατάσταση¹⁶ και στα τέλη του ίδιου μήνα άλλων 300 κοντά στα Γρεβενά¹⁷ επιβάρυναν το ήδη τεταμένο κλίμα.

Οι πολιτικές δολοφονίες βρίσκονταν επίσης σε ημερήσια διάταξη. Στις 24 Δεκεμβρίου 1945 δολοφονήθηκε στη Νάουσα ο πρόεδρος μιας τοπικής εθνικιστικής ένωσης¹⁸, ενώ στις 10 Ιανουαρίου 1946 άγνωστοι εκτέλεσαν εν ψυχρώ και τον Δήμαρχο της ίδιας πόλης¹⁹. Την ίδια τύχη είχαν ο πρόεδρος του Κάτω Κοπανού και η γυναίκα του καθώς και ο πρόεδρος του Αρκουδοχωρίου, ενώ στο Πλεύρωμα δολοφονήθηκε από ενόπλους ο δεξιός πρόεδρος της Ένωσης Γεωργών. Η ένταση της βίας στην Κεντρική Μακεδονία οδήγησε στην παραίτηση του Δημάρχου της Έδεσσας, ενώ στις 14 Ιανουαρίου πραγματοποιήθηκε στη Βέροια συνάντηση 30 προέδρων κοινοτήτων για τη λήψη μέτρων προστασίας²⁰. Παράλληλα, αντιπροσωπεία προέδρων χωριών και κληρικών από την επαρχία Σκύδρας μετέβη στη Θεσσαλονίκη ζητώντας προστασία από το βρετανικό Προξενείο²¹.

Οι δολοφονίες δεξιών δεν έμειναν όμως αναπάντητες. Έτσι στα τέλη Φεβρουαρίου 1946 περίπου 100 άτομα στη Φλώρινα πέταξαν στο ποτάμι εφημερίδες του ΚΚΕ καταστρέφοντας μάλιστα και τα γραφεία του κόμματος²². Επίσης, στις Άνω Κλεινές συνελήφθησαν πέντε νεαροί με την κατηγορία ότι τραγουδούσαν αντεθνικά τραγούδια²³. Περισσότερο προκλητική αποδείχθηκε

15. FO 371/58750, «Situation in Greece: 24th November - 6th December 1945», Θεσσαλονίκη, 7 Δεκεμβρίου 1945, αρ. πρωτ. 80.

16. FO 371/58750, «Situation Report», 11-18 Ιανουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 19 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 8.

17. FO 371/58750, «Situation Report», 26 Ιανουαρίου - 1 Φεβρουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 1 Φεβρουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 16.

18. FO 371/58750, «Situation in Greece: 18 - 31 December 1945», Θεσσαλονίκη, 2 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 1.

19. FO 371/58750, «Situation Report from Salonica», 1-10 Ιανουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 11 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 5.

20. FO 371/58750, «Situation Report», 11-18 Ιανουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 19 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 8.

21. FO 371/58750, «Situation Report», 19-25 Ιανουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 26 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 12.

22. FO 371/58750, «Salonica Situation Report», 2-8 Μαρτίου 1946», Θεσσαλονίκη, 9 Μαρτίου 1946, αρ. πρωτ. 31.

23. FO 371/58750, «Situation Report from Salonica», 1-10 Ιανουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 11 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 5.

όμως η συμπεριφορά 30 μελών της BEN Πολυγύρου, τα οποία στις 3 Μαρτίου μετέβησαν στο αριστερό χωριό Ορμύλια για να γιορτάσουν τις Απόκριες. Η παρουσία τους δικαιολογημένα εξαγριωσε τους ντόπιους, με αποτέλεσμα να προκληθούν επεισόδια και να επέμβει η Χωροφυλακή. Ο τελικός απολογισμός ήταν ένας Βενίτης νεκρός και πολλοί τραυματίες, ανάμεσά τους και οχτώ κάτοικοι του χωριού²⁴. Τα καθημερινά σχεδόν επεισόδια προκαλούσαν αναπόφευκτα αντεκδικήσεις, γενικεύοντας το αίσθημα αγανάκτησης. Για παράδειγμα, στα τέλη Φεβρουαρίου στην κηδεία ενός πρώην στελέχους της ΟΠΛΑ στη Μελίκη που δολοφονήθηκε από αντιπάλους του, παρευρέθηκαν περίπου 20 χιλιάδες άτομα²⁵.

Διοίκηση

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα, σύμφωνα με τις βρετανικές εκτιμήσεις, υπήρξε και η δυστοκία στην τοποθέτηση Γενικών Διοικητών και Επαρχών στη Βόρεια Ελλάδα, γεγονός που εκλαμβάνονταν ως ανικανότητα της κεντρικής διοίκησης. Μόλις στις 29 Δεκεμβρίου 1945, έναν ολόκληρο μήνα μετά την κυβερνητική αλλαγή, ανέλαβαν τα καθήκοντά τους οι τέσσερις Γενικοί Διοικητές της Μακεδονίας και της Θράκης, ενώ ο Γενικός Διοικητής Μακεδονίας Αλέξανδρος Μερεντίτης επέστρεψε στη μακεδονική πρωτεύουσα μόλις στις 9 Ιανουαρίου 1946²⁶. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη συχνή αντικατάσταση των Νομαρχών Κιλκίς, Πέλλας, Χαλκιδικής, Σερρών, Ροδόπης και Έβρου αναπόφευκτα δημιουργούσε κενό εξουσίας στις βόρειες επαρχίες²⁷. Αλλά το έργο των εκπροσώπων του κράτους ήταν ούτως ή άλλως δύσκολο. Ο Νομάρχης Κιλκίς Πολυχροσιάδης, για παράδειγμα, διέταξε τη διάλυση της τοπικής BEN, διαταγή που προκάλεσε την επίθεση του δεξιού τύπου εναντίον του²⁸.

Κατάσταση μεθορίου

Η κατάσταση κατά μήκος της οροθετικής γραμμής με την Αλβανία, τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία ήταν καλή. Οι αναφορές αποτυπώνουν μια

24. FO 371/58750, «Salonica Situation Report», 2-8 Μαρτίου 1946, Θεσσαλονίκη, 9 Μαρτίου 1946, αρ. πρωτ. 31.

25. FO 371/58750, «Salonica Situation Report», 23 Φεβρουαρίου - 1 Μαρτίου 1946, Θεσσαλονίκη, 2 Μαρτίου 1946, αρ. πρωτ. 29.

26. FO 371/58750, «Situation Report from Salonica», 1-10 Ιανουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 11 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 5.

27. FO 371/58750, «Situation in Greece: 18-31 December 1945», Θεσσαλονίκη, 2 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 1.

28. FO 371/58750, «Salonica Situation Report», 9-15 Φεβρουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 16 Φεβρουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 25.

εικόνα ηρεμίας, που παγιώθηκε κυρίως μετά την ανάπτυξη στην περιοχή των ανδρών του 115ου Τάγματος Εθνοφρουράς. Το σκηνικό ανατρεπόταν μόνο από την κλιμακούμενη διαφυγή στην Ελλάδα πολιτικών αντιπάλων των βορείων καθεστώτων. Έως τις αρχές Δεκεμβρίου 1945 175 Γιουγκοσλάβοι αλβανικής εθνικότητας είχαν περάσει τα ελληνικά σύνορα και είχαν μεταφερθεί στη Λάρισα²⁹.

Οικονομική κρίση

Η άθλια δημοσιονομική κατάσταση αποτελούσε, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των Βρετανών, το σοβαρότερο πρόβλημα που αντιμετώπιζε η χώρα. Η εμπιστοσύνη στη σταθερότητα της δραχμής είχε κλονιστεί ανεπανόρθωτα, προκαλώντας το αλυσιδωτό ξέσπασμα μικροαπεργιών, σχεδόν καθημερινά. Στις 20 Δεκεμβρίου πραγματοποιήθηκε καθολική στάση εργασίας για δύο ώρες, ενώ προκηρύχθηκε γενική απεργία για τις 10 Ιανουαρίου 1946³⁰. Απέναντι στην κλιμακούμενη εργατική αναταραχή η κυβέρνηση αντέδρασε με αποφασιστικότητα. Ο Μερεντίτης έδωσε διαταγή να απαγορευθούν οι δημόσιες διαδηλώσεις, ενώ Εθνοφρουροί πήραν θέσεις σε διάφορα σημεία της πόλης. Παράλληλα Βρετανοί στρατιώτες συνέδραμαν τις ελληνικές προσπάθειες. Η κυβερνητική αυτή τακτική προκάλεσε την αντίδραση του ΚΚΕ. Μάλιστα η τοπική Επιτροπή Θεσσαλονίκης του ΕΑΜ διαμαρτυρήθηκε έντονα καταγγέλλοντας το καθεστώς ως «φασιστικό και μιλιταριστικό»³¹. Τα σκληρά μέτρα Μερεντίτη απέδωσαν τελικά καρπούς. Αρκετοί εργαζόμενοι φοβήθηκαν από τα αυξημένα μέτρα ασφαλείας και απείχαν από τις εκδηλώσεις, ενώ πυροβολισμοί στον αέρα απέτρεψαν και εκείνους που επιχειρήσαν να διαδηλώσουν μπροστά στο κτίριο της Γενικής Διοίκησης. Ο ίδιος ο Μερεντίτης δέχθηκε μεν τους απεργούς, αλλά αδιαφόρησε για τα αιτήματά τους προτρέποντάς τους μάλιστα να επιστρέψουν στις δουλειές τους και απειλώντας τους ότι σε αντίθετη περίπτωση θα προσελάμβανε άλλους στη θέση τους. Έτσι, μοιραία, έως τις 15 Ιανουαρίου ο απεργιακός πυρετός είχε σχεδόν ξεθυμάνει³².

Προβλήματα όμως δεν εντοπίζονταν μόνο στα μεγάλα αστικά κέντρα. Ιδιαίτερα στις απομακρυσμένες βόρειες επαρχίες, όπου η βοήθεια της UNRRA σπάνια έφτανε, η κατάσταση ήταν ακόμη χειρότερη. Ο Βρετανός Πρόξενος

29. FO 371/58750, «Situation in Greece: 24th November - 6th December 1945», Θεσσαλονίκη, 7 Δεκεμβρίου 1945, αρ. πρωτ. 80.

30. FO 371/58750, «Situation in Greece: 18 - 31 December 1945», Θεσσαλονίκη, 2 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 1.

31. FO 371/58750, «Situation Report from Salonica», 1-10 Ιανουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 11 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 5.

32. FO 371/58750, «Situation Report», 11-18 Ιανουαρίου 1946, Θεσσαλονίκη, 19 Ιανουαρίου 1946, αρ. πρωτ. 8.

Rapp περιοδεύοντας σε χωριά της Φλώρινας στις 27 και 28 Νοεμβρίου 1945, διαπίστωσε με έκδηλη ανησυχία πως πολλά παιδιά κυκλοφορούσαν με κουρέλια και ήταν ανυπόδητα. Επρόκειτο για τραγικό γεγονός, αν αναλογιστεί κανείς πως υπήρχαν αδιάθετες για αρκετούς μήνες μεγάλες ποσότητες ματισιμού της UNRRA, αλλά η διανομή τους βράδυνε αδικαιολόγητα. Την ίδια στιγμή, πολλά από τα 110.000 δέματα βοήθειας του βρετανικού Ερυθρού Σταυρού που προορίζονταν για διανομή στη Βόρεια Ελλάδα είχαν καταλήξει στη μαύρη αγορά³³.

Κοινωνική ζωή

Παρά την πολιτική και οικονομική κρίση και πέρα από την αντιπάθεια που έτρεφε ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού λαού για τους Βρετανούς, η στροφή των νεαρών ελληνοπαίδων στην εκμάθηση της Αγγλικής αυξανόταν. Ήδη στα τέλη του 1945, 2.900 μαθητές φοιτούσαν στο παράρτημα του British Council της Θεσσαλονίκης, το οποίο μάλιστα αδυνατούσε να ανταποκριθεί στη μεγάλη ζήτηση³⁴. Αλλά και διάφορες επιστημονικές εκδηλώσεις επιχειρούσαν να διασπάσουν πρόσκαιρα τη θλιβερή μονοτονία. Έτσι, στις 16 Δεκεμβρίου 1945 ο βυζαντινολόγος Στίβεν Ράνσιμαν μίλησε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης με θέμα «τη χρησιμότητα των Βυζαντινών Σπουδών στην εποχή μας»³⁵.

2. «Ολική ρήξη (Απρίλιος 1946 - Ιούνιος 1946)»

Οι εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946 αλλά και η επίθεση ένοπλης συμμορίας στον Αστυνομικό Σταθμό Λιτοχώρου υπήρξαν οι θρυαλλίδες που επαναπροσδιόρισαν τις απόψεις των διπλωματών στο βρετανικό Προξενείο της Θεσσαλονίκης. Η σχετικά μετριοπαθής και ισορροπημένη στάση τους απέναντι στις ελληνικές υποθέσεις εγκαταλείφθηκε. Η χώρα διολίσθαινε ταχέως προς τον Εμφύλιο Πόλεμο, με αποτέλεσμα τα βρετανικά συμφέροντα να απειλούνται πια ευθέως. Ήταν πια πολύ αργά για δάκρυα ...

Πολιτική ζωή

Η επικράτηση του πολιτικού συνδυασμού του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη στις εκλογές αύξησε, σύμφωνα με τους Βρετανούς, την εμπιστοσύνη στην

33. FO 371/58750, «Situation in Greece: 24th November - 6th December 1945», Θεσσαλονίκη, 7 Δεκεμβρίου 1945, αρ. πρωτ. 80.

34. FO 371/58750, «Situation in Greece: 24th November - 6th December 1945», Θεσσαλονίκη, 7 Δεκεμβρίου 1945, αρ. πρωτ. 80.

35. FO 371/58750, «Situation in Greece: 7-17 December 1945», Θεσσαλονίκη, 18 Δεκεμβρίου 1945, αρ. πρωτ. 84.

οικονομία και την ασφάλεια³⁶. Η συγκρότηση όμως Επιτροπών Ασφαλείας στις αρχές Μαΐου, εξόργισε την Αριστερά και χαρακτηρίστηκε ως μια καθαρά φασιστική ενέργεια³⁷. Το βρετανικό Προξενείο κατακλύστηκε από διαμαρτυρίες των Αριστερών³⁸, αφού μόνο τους πρώτους τέσσερις μήνες του 1946, 26 άτομα από την Κεντρική Μακεδονία εκτοπίστηκαν στα νησιά³⁹.

Δημόσια ασφάλεια

Η επίθεση στο Λιτόχωρο χαρακτηρίστηκε από τους Βρετανούς διπλωμάτες ως το μεγαλύτερο ρήγμα στην ασφάλεια από τις αρχές του έτους⁴⁰. Αποτέλεσε επίσης την αφετηρία γενικευμένων συγκρούσεων σε ολόκληρη σχεδόν τη μακεδονική ύπαιθρο. Στις 12 Απριλίου, στους Ταγαράδες δολοφονήθηκε ένας πρώην Ελασίτης, στις 26 Απριλίου δέχθηκε επίθεση ο Αστυνομικός Σταθμός στο Γιαννακοχώρι της Νάουσας, ενώ κατά το χρονικό διάστημα 13-17 Απριλίου σημειώθηκαν πολιτικές δολοφονίες στον Τριπόταμο και στη Νάουσα⁴¹. Στις 27 Απριλίου, ένοπλη ανταρτική ομάδα επιτέθηκε στο χωριό Ίσβορο της Βέροιας σκοτώνοντας τρία άτομα, ανάμεσά τους και τη γυναίκα του προέδρου. Την ίδια μέρα στο Λιανοβέργι δολοφονήθηκε ένας πρώην Ελασίτης που είχε προσχωρήσει στη Δεξιά, στις 28 Απριλίου 1946 δολοφονήθηκε ο εθνικιστής πρόεδρος του Μανδραϊ και στις 29 του ίδιου μήνα ένας δεξιός κάτοικος του χωριού Νησί. Την 1η Μαΐου κοντά στο Αμύνταιο ένοπλη ανταρτική ομάδα συγκρούστηκε με χωροφύλακες, με αποτέλεσμα τον θάνατο ενός χωροφύλακα και τη σύλληψη από τους ενόπλους ενός Εθνοφρουρού. Οι Βρετανοί θεωρούσαν πως οι επιθέσεις εναντίον δεξιών στόχων εντάσσονταν σε έναν πόλεμο νεύρων, καθώς οι αριστεροί προετοίμαζαν σύντομα μια πιο συντονισμένη δράση⁴². Στις αρχές Μαΐου ένοπλοι επιτέθηκαν εναντίον του Αστυνομικού Σταθμού του χωριού Σωτήρας αναγκάζοντας τους χωροφύλακες να τον εγκαταλείψουν, ενώ στις 4 Μαΐου στην Κάρηη ο πρόεδρος του

36. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 6 April - 12 April 1946», Θεσσαλονίκη, 13 Απριλίου 1946, αρ. πρωτ. 38.

37. Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*, τόμ. 1, Αθήνα 2000, σ. 154-156.

38. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 4-10 May 1946», Θεσσαλονίκη, 11 Μαΐου 1946, αρ. πρωτ. 44.

39. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 1-7 June, 1946», Θεσσαλονίκη, 8 Ιουνίου 1946, αρ. πρωτ. 51.

40. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 30 March - 5 April 1946», Θεσσαλονίκη, 6 Απριλίου 1946, αρ. πρωτ. 37.

41. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 13 April - 26 April 1946», Θεσσαλονίκη, 27 Απριλίου 1946, αρ. πρωτ. 33.

42. FO 371/58750, «Situation in Salonica from 27 April to 3 May», Θεσσαλονίκη, 4 Μαΐου 1946, αρ. πρωτ. 42.

χωριού και ο αδελφός του σκοτώθηκαν από ένοπλους αριστερούς. Παρόμοια περιστατικά έγιναν και στη Νάουσα. Ακόμη και στο ΑΠΘ νεαροί φοιτητές διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων συγκρούονταν μεταξύ τους⁴³. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, μόνο στην Κεντρική Μακεδονία από την 1η Απριλίου έως τις 10 Μαΐου 1946 δρούσαν 28 ένοπλες ομάδες συνολικής δύναμης 360 ανδρών. Είχαν σημειωθεί είκοσι δολοφονίες, εννέα τραυματισμοί πολιτών, ενώ οι συγκρούσεις με τη Χωροφυλακή ανέρχονταν σε δώδεκα. Το γεγονός αυτό ανάγκασε τον αρχηγό της βρετανικής αστυνομικής αποστολής Sir Charles Wickham να επισκερτεί τη Θεσσαλονίκη στις 11 και 12 Μαΐου μαζί με τον Υπουργό Δημόσιας Ασφάλειας Σπύρο Θεοτόκη. Εκεί συναντήθηκαν με τον Γενικό Διοικητή καθώς και με πολλούς αστυνομικούς Διοικητές από όλη τη Μακεδονία, προκειμένου να αποφασίσουν για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων⁴⁴. Στις 17 Μαΐου ένοπλοι αντάρτες επιτέθηκαν στον Αστυνομικό Σταθμό της Βάβδου σκοτώνοντας τέσσερα άτομα, ενώ την επομένη επίθεση δέχθηκε το συνοριακό φυλάκιο στον Άγιο Γερμανό χωρίς θύματα. Στις κηδείες των θυμάτων της επίθεσης στη Βάβδο, που πραγματοποιήθηκαν στη Θεσσαλονίκη, ακούστηκαν οργισμένες φωνές για εκδίκηση⁴⁵. Τέτοια γεγονότα δικαιολογημένα προκαλούσαν ανασφάλεια στους κατοίκους. Στα τέλη Μαΐου οι κάτοικοι του χωριού Πολυδένδρι κατέβηκαν στη Βέροια αναζητώντας προστασία, ενώ στις 25 Μαΐου επιθέσεις δέχθηκαν τα Αστυνομικά Τμήματα στους Σαρακηνούς και την Πολυκάρπη⁴⁶. Σε ολόκληρη τη μακεδονική ενδοχώρα η κατάσταση ήταν εκτός ελέγχου. Βόρεια της Έδεσσας οι ένοπλες ομάδες του ΣΝΟΦ τρομοκρατούσαν τον πληθυσμό. Έτσι, στις 2 Ιουνίου ένα φορτηγό που μετέφερε την ποδοσφαιρική ομάδα της Έδεσσας μπλοκαρίστηκε από ένοπλη ομάδα στον δρόμο προς τη Φλώρινα, ενώ τρεις ημέρες αργότερα, στις 5 Ιουνίου, χωροφύλακες σκότωσαν ύστερα από καταδίωξη κοντά στον Άγιο Αθανάσιο τέσσερις ενόπλους που λεγόταν πως είχαν εισέλθει από τη Γιουγκοσλαβία. Παρόμοιες επιθέσεις σημειώνονταν και νοτιότερα. Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν τις Αρχές να προχωρήσουν στην κήρυξη του στρατιωτικού νόμου στη Μακεδονία, ενώ προκρίνονταν ακόμη αυστηρότερα μέτρα ασφαλείας⁴⁷. Στα μέσα Ιουνίου οι Αρχές Ασφαλείας ήταν πια βέβαιες για τη

43. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 4-10 May 1946», Θεσσαλονίκη, 11 Μαΐου 1946, αρ. πρωτ. 44.

44. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 11-17 May 1946», Θεσσαλονίκη, 18 Μαΐου 1946, αρ. πρωτ. 46.

45. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 18-24 May 1946», Θεσσαλονίκη, 25 Μαΐου 1946, αρ. πρωτ. 48.

46. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 25-31 May 1946», Θεσσαλονίκη, 25 Μαΐου 1946, αρ. πρωτ. 49.

47. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 1-7 June 1946», Θεσσαλονίκη, 8 Ιουνίου 1946,

συνεργασία ένοπλων ομάδων του ΚΚΕ και του ΣΝΟΦ με ορμητήριο τη Γιουγκοσλαβία⁴⁸. Το Πάικο, το Καϊμάκτσαλαν, το Βέρμιο και ο Όλυμπος αποτελούσαν τα κέντρα της δράσης των ανταρτών. Το πιο συνηθισμένο φαινόμενο ήταν η επίθεση εναντίον Σταθμών Χωροφυλακής ή αυτοκινητών. Στα μέσα Ιουνίου ομάδα του ΝΟΦ επιτέθηκε εναντίον του Αστυνομικού Σταθμού Εξαπλατάνου. Το πιο σοβαρό όμως περιστατικό συνέβη στο Κάτω Γραμματικό, όπου ένοπλη ομάδα σκότωσε τον πρόεδρο, τη μητέρα του και άλλους τέσσερις εθνικόφρονες πολίτες⁴⁹. Στις 5 Ιουλίου ένοπλη ομάδα εκατό περίπου ατόμων επιτέθηκε εναντίον Ελλήνων στρατιωτών στην Ποντοκερασιά σκοτώνοντας επτά και τραυματίζοντας πολλούς άλλους⁵⁰. Την έκρυθμη κατάσταση συνόψισε σε άρθρο του ο Γενικός Διοικητής Δυτικής Μακεδονίας Νταλίτης, χαρακτηρίζοντάς την ως έναν ακήρυχτο πόλεμο με τη Γιουγκοσλαβία.

Διοίκηση

Η κυβερνητική αλλαγή δεν φαίνεται όμως να επηρέασε ουσιαστικά τη λειτουργία της τοπικής γραφειοκρατίας. Έτσι, παρόλο που ο Γενικός Διοικητής Μακεδονίας Μερεντίτης καθώς και ο Γενικός Διοικητής Κεντρικής Μακεδονίας Δούμπας⁵¹ παραιτήθηκαν από τη θέση τους στις 4 Απριλίου 1946, οι αντικαταστάτες τους άργησαν να αναλάβουν τα καθήκοντά τους. Είναι ενδεικτικό ότι ο διάδοχος του Μερεντίτη Ν. Κώτας ανέλαβε τα καθήκοντά του ως Γενικός Διοικητής Μακεδονίας μόλις στις 29 Απριλίου⁵². Τη δυσαρέσκεια που δημιουργήθηκε επέτειναν επίσης οι συχνές μεταβάσεις των Γενικών Διοικητών στην Αθήνα καθώς και οι αλληπάλληλες αλλαγές Νομαρχών και Δημάρχων.

Κατάσταση Μεθορίου

74 πολιτικοί πρόσφυγες, από τους οποίους οι 63 ήταν πρώην ελασίτες και είχαν διαφύγει στη Γιουγκοσλαβία, παραδόθηκαν στις ελληνικές Αρχές στην περιοχή της Φλώρινας. Ταυτόχρονα πλήθαιναν οι φήμες για αναδιορ-

αφ. πρωτ. 51.

48. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 8-14 June 1946», Θεσσαλονίκη, 15 Ιουνίου 1946, αφ. πρωτ. 55.

49. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 15-21 June 1946», Θεσσαλονίκη, 22 Ιουνίου 1946, αφ. πρωτ. 57.

50. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 29 June - 6 July 1946», Θεσσαλονίκη, 6 Ιουλίου 1946, αφ. πρωτ. 62.

51. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 30 March - 5 April 1946», Θεσσαλονίκη, 6 Απριλίου 1946, αφ. πρωτ. 37.

52. FO 371/58750, «Situation in Salonica from 27 April to 3 May», Θεσσαλονίκη, 4 Μαΐου 1946, αφ. πρωτ. 42.

γάνωση ομάδων του ΕΛΑΣ σε γιουγκοσλαβικό έδαφος προκειμένου να αναλάβουν δράση⁵³. Στις 27 Απριλίου 1946 μια δεύτερη ομάδα από Ελασίτες που βρίσκονταν στη Βοϊβοντίνα, επέστρεψε στην Ελλάδα⁵⁴. Στα τέλη Μαΐου είχε προγραμματισθεί η αντικατάσταση των Εθνοφρουρών με νέους, καλύτερα εκπαιδευμένους⁵⁵.

Κοινωνική ζωή

Η στροφή των νεαρών Ελληνοπαίδων στην εκμάθηση της Αγγλικής μαρτυρείται και από τα εγκαίνια παραρτήματος του Βρετανικού Συμβουλίου στην Καβάλα, στο οποίο προσέτρεξαν για εγγραφή 700 μαθητές⁵⁶.

Συμπεράσματα

Οι εκθέσεις των Βρετανών διπλωμάτων προς το Foreign Office μαρτυρούν το αυξημένο ενδιαφέρον της κυβέρνησης του Λονδίνου για τις ελληνικές υποθέσεις. Αποκαλύπτουν επίσης και τη σταδιακή μεταστροφή της πολιτικής του στις αρχές του 1946 από την ουδετερότητα, στην πλήρη υποστήριξη των αντιπάλων του ΚΚΕ. Είναι ακόμη ενδεικτικές της οριοθέτησης στην Ελλάδα της περιόδου εκείνης δύο διαφορετικών κόσμων, που ήταν σχεδόν αδύνατον να συνυπάρξουν και να συνεννοηθούν. Οι διπλωματικές εκθέσεις δεν ανατρέπουν τα ήδη γνωστά βιβλιογραφικά δεδομένα. Συμπληρώνουν όμως το παζλ της έκρυθμης κατάστασης που είχε δημιουργηθεί στην ελληνική Μακεδονία στα τέλη του 1945, όπου η κεντρική διοίκηση ήταν αδύνατο να επιβάλει τον έλεγχό της και να αποτρέψει τις αιματηρές συμπλοκές των ένοπλων ανταρτικών ομάδων. Επρόκειτο για εξελίξεις που έκαναν την πορεία προς τον Εμφύλιο Πόλεμο ουσιαστικά μη αναστρέψιμη.

53. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 13 April - 26 April 1946», Θεσσαλονίκη, 27 Απριλίου 1946, αρ. πρωτ. 33.

54. FO 371/58750, «Situation in Salonica from 27 April to 3 May», Θεσσαλονίκη, 4 Μαΐου 1946, αρ. πρωτ. 42.

55. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 4-10 May 1946», Θεσσαλονίκη, 11 Μαΐου 1946, αρ. πρωτ. 44.

56. FO 371/58750, «Salonica Situation Report: 4-10 May 1946», Θεσσαλονίκη, 11 Μαΐου 1946, αρ. πρωτ. 44.